

1. CEL (176) sb m

cel (170), **cyl** (6); cel: cyl Reop (2 : 1), Mącz (20 : 2), OrzQuin (2 : 1), CzechEp (3 : 1), Calep (3 : 1).

cél (21), cel (5); cél: cel Mącz (9:5). ◇ cél- (8), cel- (4); cél- OrzQuin (2), KochPs (2), KochTr, KochFr, SarnStat; cél- : cel- Mącz (1 : 4).

sg N cél (50). ◇ G celu (42), cyla (4) OrzQuin. ◇ D celowi (9), celu (2) Leop, BielKron. ◇ A cél (59). ◇ I célem (5); -em (2), -(e)m (3). ◇ L celu (7). ◇ pl G cél(o)w (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Punkt, do którego się strzela lub w inny sposób mierzy; kierunek; scopus Mącz, Calep, Cn; meta Mącz; scopulus Cn (54) : ále trudno nas mieli rátować ftrzelbą fwoią przez thák dáleki cel BielKron 454; Mącz 373d; BielSpr 26; A ón co przy wodźie ftoi/ ma pilno pátrzyć przez ón Instrumenth/ po wodźie skóncá ónymi dźiurkámí do ónego znáku: á ma wołác/ podnieś wyżéy álbo nižéy/ áže ón Cél práwie dobrze vřrzy. Strum C4; Degrummari – Wiprafzczam wíeden czel. Calep 298a, 956a.

W porównaniu (3): A przeto przedzielífz ie od dobrych/ á twarzy ich iáko iáki cel wftydliwoścíá náftrzeláfz. RejPs 30v; RejFóz D; OrzList c2v; RejPos A5; SkarŻyw 113; Człowiek vrodźiwfzy fye zásiadł w práwie tákim/ Ze ma być iáko célem przýgodom wízelákim KochTr 23; Day/ by wízelkie fkáránie/ Profto k tobie fzło/ iák do celu ftrzałá GrabowSet I3; KochFrag 17.

Zwroty: »do cyla bieżeć« (1): Mowá twoiá górna/ á bárzo fkora: z rzeczy w rzecz/ iáko ftrzałá z łuku do cyla bieżąc/ niewiém iáko mi z oczu zniknęłá OrzQuin S4v.

»ćwiczyć się do celu« (1): Tedyć iá ku niemu trzy ftrzały wyftrzelę/ á ták ftrzelę iákoby ćwicząc fie do celu [exercens nie ad signum]. Leop 1.Reg 20/20.

»godzić do celu« (1): Collimare – Mierzicz pilnie tak iako ftrzelec, godziedo [!] ciliu. Calep 215a.

»mierzyć do celu« (1): Collimo [...], Mięrzę do celu ftrzelájąc. Mącz 59d.

»stać jako na celu« (1): oni chłopi [...] áni vciekáli/ áni łáki fzukáli ftali iáko ná celu BielKron 202v.

»strzelać (a. strzelić) (jako) do celu, jak w cel« [szyk zmienny] (5 : 1): fthrzeláli weń iáko do celu rohátynámí y z łuku BielKron 460v, 313; RejZwierc 22v; BielSpr 26; do celu ftrzelájąc [ad scopum praefixum iaculando]/ kopijá z łobá fię potykájąc/ niechby fię iák do potrzeby ćwiczyli ModrzBaz 110v; Wfzyfcyby iák w iáki cél ftrzeláli do ciebie. WyprPl B3.

»cel ubi(ja)ć« [szyk zmienny] (5): Ferio, [...] Biyę/ Tráfiam/ Vbiyam cel. Mącz 121c, 219b, 373d, 440a; á ták miernie cífkáli z nich [proc] zwłáfzczá z máłych/ iż máć nie dáłá dziecięciu ieść áz pierwey fwoy cel vbił BielSpr 4v.

»(u)chybić celu« (3) : A scopo aberrare, Chybić celu. Mącz 373d, 108b; Ynieuchybił celu: bo ftrzałá źwierzęciu Práwie w gárdle vtknęłá KochFr 67.

W przen (10) : ále będąc ia tym célem Kácerzom wyftáwióne/ przedsię íeŧtem málutkim célem w oczách ich OrzQuin K3; A Tropos iádowita [...] mężá przewaźnego/ Ná cel loŧow nieŧzczęfnych z przętká poŧtáwiłá KołakCath B2v.

Zwroty: »do celu łuczyć« (1): á káźdego vczył/ Aby do ŧwiętey prawdy/ by do celu łuczył. RejWiz 178.

»od celu się odstrzelić« (1): A kthory fie od thego celu odŃtrzeli/ iuż łłába Ńthrzelbá y obroná iego *RejPos* A5.

»na cel przywieść« (1): Pán [...] Twego przeciwniká ná czel ci przywiedzie. *KmitaPsal* A4v.

»siedzieć na celu« [*szyk zmienny*] (3): Siedziwá wźzem ná celu/ wźyŃcy w nas Ńtrzeláią *BielSat* G4 [*idem*] *BielSen* 17; *BielRozm* 8.

»do celu strzelać (a. przystrzelić się)« (2): ábowiem to ieft czel do ktorego wźyŃcy wymowce Ńtrzeláią. *GórnDworz* G; á wźyŃcy Prorocy Ńwięci [...] niechay iáko chcá náukámi á piŃmy Ńwemi Ńzymiá albo Ńthrzeláią/ nielza iedno do thego celu káždy fie przyŃtrzelić muŃi. *RejPos* A5.

Przen: Sedno, istota sprawy (11) : Toć iuż tu práwie w cel. *RejAp* 143.

Zwroty: »w jeden cel bić, ku jednemu cyłu bijący« = *zmierzać, zmierzający do jednego* (1 : 1): A tho żeŃ po wtore widział Ńen ku iednemu cyłu bijący [*ad eandem rem pertinens*]: znák ieft pewnoŃci/ że fie Ńtánie Ńłowo Boże *Leop Gen* 41/32; To więć iuż Antenorze/ inŃza/ niŃ prorocwá/ Albo Ńny białogłowkie: ále wźyŃcy przedŃię W ieden cel przedŃię biiá *KochOdpr* D3.

»nie chybiać celu« (1): Poeto bezrowny/ Ktorego lutnia/ y głos bállámowny Nie zginie z laty/ y nie chybia celu *SzarzRyt* B4.

»w cel łuczyć« (1): ChceŃŃli byŃ prawie wczel łucził Tem Ńye broń ćzegom ya vćził *RejKup* aa3.

»w cel, do celu (u)godzić (a. ugadzać)« (4 : 1): *RejAp* 147; to fie wnet wźyŃcy kocháią iz czyŃty káznodzyeiá/ á teraz tám práwie w cel vgodził. *RejPos* 252, 323; Do ktorego fundámentu piŃmá Prorockiego y ApóŃtolŃkiego/ te rozmowy ChriŃtiáńŃkie wam przez mię ŃpiŃáne/ drogę pokázuiá/ y do niego wźędy iáko do celu pewnego godzá. *CzechRozm* A3; *CzechEp* 156.

»zmierzać do celu«(1): A proŃczek miły [...] ná proŃtey ćięćiwie Ńłowá Bożego/ proŃciuchno zmierza do celu wyŃtáwionego *NiemObr* 96.

2. Punkt końcowy, graniczny; meta *BartBydg, Mącz; terminus Mącz* (14) : Meta, circuitus vel alicuius rei finis aut terminus, myedza, znamyá; cabula metae, czel. *BartBydg* 90, 21; Terminus, Gránicá/ kopiec/ teŃ cel/ kres/ koniec. *Mącz* 450b, 219a, 412a; MaŃ Zielony moŃt cel náŃzey roboty *KlonFlis* H2.

Zwroty: »cel układać« (2): Od początku drog Ńwoich/ Pan Bog iuż mná władał/ IeŃcze zyemi y morzu/ celu nie vkładał *BielKom* B5; *BielKron* 156.

Szeregi»cel a kres« (1): A BOWiem páthrzay káždy iz czás żywotá náŃzego wźytek ieft iáko droga kthora nas wiedzie do celu á do krefu náŃzego *RejZwierc* 137.

»cel albo mał« (1): A carceribus ad metam. Od mieyćcá až do celu/ álbo malu/ teŃ/ od początku aż do końcá. *Mącz* 38a.

W przen (2) : A thák zda mi fie iz ci wźyŃczy nie práwie do celu dobiegli co fie ták ozeniáią. *RejZwierc* 31.

Zwrot: »przyjść ku ostatniemu celu« = *być doprowadzonym do ostateczności* (1): Ták iuż byli przyŃzli ku oŃtátniemu celu/ aż vćiekáli drudzy z miáŃtá *BielKron* 215.

a. Termin (2) : Káplani proŃili áby ieŃcze pięć dni poczekáli. Byłá tedy iedná wdowá [...] imieniem Iudyth [...] záwoławŃzy do Ńiebie káplánow zgromiła ie iz kuŃili Bogá/ vkłádáiąc cel Bogu do piáci

dni *BielKron* 113v; á [Pan] cel záložyl ná fkázenie onego nędznego á mizernego fwiáthá tego. *RejPos* 259v.

3. *Trasa wyścigów, stadion; certamen, cursus, nyssa, spatium Mącz (4)* : Diaulos, Latine, Certamen vel Cursus, Zawod/ Cyl na którym biegáya/ álbo ná oftre gonyá *Mącz* 85a; determinatus cursus equorum, Náznáczony/ okreŕzony cél zawodu końského. *Mącz* 450b, 255d.

W przeni (1) :

Szeregi »cel a kres« (1): Determinant spatia aquilae, Orłowie fámi łobie cel á kres zakreŕzáya w którym látać máya. *Mącz* 450b.

4. *Przyrzęd mierniczy służący do wytyczania kierunku w linii prostej (1)* : Gruma mensura quaedam, qua fixa viae ad lineam diriguntur, Nieyáka miará álbo cel wedle którego drogi proŕtuya. *Mącz* 150a.

5. *Zamierzony, poŕŕdany rezultat dŕŕeń, bodziec działania; kres; cancelli, finis, scopus Mącz (101)* : *GliczKsiąŕ* O; A ták ten fwięty Krol práwie nam tu przed oczy náŕze połóŕzył iáko cel/ tego błogofłáwionego męŕá Pána á zbáwicielá náŕzego *LubPs* B, T2 *marg*; *KrowObr* 108; Roŕkoŕz cel fwey woley. *RejWiz* 20v *marg*, A8, 178, Dd2; *BibRadz* II 57a *marg*; On ieŕt drogá prawdiwa [!] ŕywot y zbáwienie Wnim ma cel wiáry fwoiey poboŕne ŕumnienie *GrzegRóŕn* O2v; ale wŕiŕŕtki rzeczy ku pewnemu celowi máia być ŕtoŕowane. *KwiatKsiąŕ* D3, D2v, D3; Cancellis sibi circumscribere vel circundare, Yednę rzecz przed ŕie wŕyáć. Cyl łobie wŕtáwić. *Mącz* 33a, 127d; iáko ieŕth czel lekárzow wŕzytkich/ zdrowie ludzkie *GórnDworz* Kk3v, Hh6, Ii5; Y poŕtáwił nam Pan thy dwa ŕtany iáko cel álbo iákie ŕwierciádło przed oczy náŕze *RejPos* 162, A6, 31, 116v, 266, 350v; *BiałKat* 81 [2r.]; Thákŕe y mądry á roŕthroŕny człowiek/ gdy co rozwaŕznego á ŕtátecznego záczáć ma/ piŕwey ma wwaŕzyć łobie cel/ do ktorego celu on ŕie iego záczęty vmyŕł pociáŕgáć ma (*marg*) Cnotá cel wŕzego dobrego. (-) *RejZwierc* 22v, 14v *marg*, 19, 22v [2 r.], 23, 54v (12); *RejPosWstaw* [41²] *marg*, [41²]v, [143³]v; ábyfmy widŕieli cel/ do ktoregobyfmy rády y ŕpráwy náŕze wŕzytkie obráćáć mieli *ModrzBaz* 9v; Czym ŕye młody człowiek lepŕzy? gdy ŕtrzeŕe ŕłów twoich: Toć ieŕt mój cél *KochPs* 179, 180; Bo Ian ŕ. ládŕi ná tym wŕzytek grunt y cyl Ewánieliey ŕ. ábyfmy wiárá byli vpewnieni/ iŕ Iezus ieŕt Chriŕtuŕem y ŕynem Boŕym *CzechEp* 340, 120; Máiać my tedy proŕtacŕkowie ten cel pewny: Czemuŕ ŕię od niego vnoŕić mamy? *NiemObr* 96, 35, 94, 95, 96; *ReszPrz* 62; Do tey zgody káŕde ná ŕwiećie práwo/ zmierzáć ma/ zgodę ma mieć zá cel naypewnieyŕzy. *GórnRozm* E2v, Ev; *ZawJeŕt* 34; *ActReg* 30; Praefinio – Czel kłáde, *Calep* 833a; *Zyŕk/* tarcŕ od háńby/ przyiáŕni cel wŕzytek. *GrabowSet* Y2; Ku temu ŕię tedy ta rzecz celowi toczy *RybGęŕli* Cv; Do tego piŕŕzac Páweł S. cel ábo ŕummę piŕwŕzego liŕtu wyraŕa tymi ŕłowy *WujNT* 719, 557, 607 *marg*, 615; *SarnStat* 3, 1273; *GrabPospR* N3; KAzimierz w dobry cel tę ziemię wŕtáwił, Wyiáł z nierzádu, wczás y pokoy ŕpráwił. *KlonKr* D2; *SapEpit* A4; Gdy ćiebie wieczney y práwey pięknoŕci Sámey nie widŕi/ celu fwey miłóŕci. *SzarzRyt* A2v, C2v.

Zwroty: »bieŕeć do celu« (1): bieŕę do pewnego celu [*ad destinatum*]/ do zápláthy zwierzchniego powołánia Boŕego *Leop Philipp* 3/14.

»(na)prostowáć do celu, ku celowi« [*szyk zmienny*] (1 : 1): *ModrzBaz* 88; Wŕzytkę ŕwá myŕł proŕŕiáć ku célowi temu/ Abych ŕye pánu podobał ŕwemu. *KochPs* 176.

»w cel ugodzić« (2): ktemu káždy fye cny rodźi By iey fłużył y ten w rychle fńadz w ten Cel vgodźi. *GroicPorzRej* C4; *BielKron* 200v.

»ku celowi, do celu, na cel zmierzać (a. mierzyć); do celu zmierzający« (5 : 5 : 1; 1): *BibRadz* I *4 [2 r.], 274; Ad scopum dirigere, Ku celowi zmierzać. *Mącz* 350b; *GórnDworz* Ee2v; ku temu celowi Zmierzać będę/ póki wieku zftawa człowiekowi. *KochPs* 183; *CzechEp* 107; *NiemObr* 45, 96; *GostGospSieb* +2v; gdzie vmyfły obywatelow miedzy łobą fą y tám y lám wahájące fie rozroznione/ y do iednego celu niezmiarzájące. *Phil* B2; *SkarKazSej* 699a.

Wyrażenie: »cel żywota« (1): Ale cěl mégo żywotá/ Nie był zbieraćć síłá złotá *KochMRot* B3v.

Szeregi: »koniec a (i, abo) cel« [szyk 6:3] (9): *RejWiz* 49v; gdzie też tám vkázuiemy koniec y cel ku ktoremu fię ony rzeczy ciągną *BibRadz* I* 5v, I 353v; *Mącz* 373d, 375c; *GórnDworz* Ee2v; gdyż y miedzy rodzicy máło fie ich náyduye/ ktorzyby ftátecznie w wychowánium dzyatek práwy cel á koniec v fiebie vważáli *RejPosWstaw* [41²], [143²], *CzechRozm* 98v.

»cel, (a) kres« (3): A fńadz mogło by fie też tho thák powiedzieć/ iż czel/ á oštátni kres dofkonálego dworzániná ten ieft/ áby on wiodąc páná ku dobremu [...] zoftał w tey mierze v niego ochmiftrzem. *GórnDworz* Kk4v, Kk5; *RejPos* 300.

»port i cel« (1): gdyż W. Wieleb té rzeczy do fwégo portu y do celu przywiéždź mogą. *SarnStat* 834.

6. Poważanie, szacunek (2) :

Szeregi: »miara a cel« (1): Gdyż tedy wtey myerze á celu náuczycyele fą/ rodzicy nyech wyedzą że potrzebá áby fie knim chutliwye myeli *GliczKsiąż* N8v.

»cel abo waga« (1): że ci wflytcy ludzye/ ktorzy fye z nyeuczćiwego łoná rodzą/ nyemáją być wtákim celu/ ábo wtákiew wadze/ w yákyey te potrzebá być/ ktorzy według práwego á vcźćiwego małżeńftwá rodzą fye. *GliczKsiąż* B4.

7. [Otchłań, przepaść: A w tym we wźem miedźi nami a wami cyl [chaos Vulg] wieliky vtwierdzon ieft, aby czij ktorzyż chczą od túd iytzi kwam nie mogli *SandMalEwan Luc* 16/26.]

Synonimy: 1. 2. 5. koniec, kres; 2. mal, meta; 6. miara, poważanie, szacunek, waga; 7. otchłań.